

Поки манери іншої людини, її поведінка, якість праці, зовнішність, увесь спосіб життя тощо відповідають зразкам, яким звик слідувати суб'єкт, останній зазвичай виявляє своєрідну байдужість до психології об'єкта. Суб'єкту зазвичай властиво вважати, що об'єкт має таку саму психологію, як і він сам. І лише коли зовнішність, поведінка, манери тощо іншої людини не відповідають зразкам суб'єкта, він від пізнання зовнішнього боку поведінки переходить до психологічної класифікації його вчинків, намагається дати їм ту чи іншу оцінку і зрозуміти цю людину як особистість. При цьому він завжди стикається з певними психологічними труднощами, які є, з одного боку, наслідком складності об'єкта пізнання, а з іншого, – викликані неминучою обмеженістю пізнавальних можливостей суб'єкта пізнання.

Зовнішній бік вчинків і поведінки особистості не

може адекватно відображати внутрішній психологічний зміст, тому процес пізнання іншої людини нагадує розв'язання психологічного завдання, відповідь на яке може перебувати в діапазоні "правильна відповідь – неправильна відповідь".

Висновок. Процес сприймання та розуміння іншої людини є складним за характером перебігу, що передбачає врахування та інтерпретацію численних знаків: вербальних та невербальних. У звичних ситуаціях суб'єкт послуговується наявними стереотипами. У випадку нестандартного перебігу процесу комунікації та взаємодії, сприймання та розуміння людини можна тлумачити як розв'язання творчої задачі.

Перспективи подальших досліджень полягають у з'ясуванні особливостей розуміння зовнішності людей залежно від їхньої етнічної приналежності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г.М. Психология социального познания: учебн. пособие [для студ. высш. уч. завед.] / Г.М. Андреева – М.: Аспект Пресс, 2000. – 288 с.
2. Бодаев А.А. Личность и общение / А.А. Бодаев – М.: Педагогика, 1983. – 272 с.
3. Брудный А.А. Понимание как компонент психологии чтения / А.А. Брудный // Проблемы социологии и психологии чтения. – М.: Педагогика, 1975. – С. 162-172.
4. Гурова Л.Л. Процессы понимания в развитии мышления / Л.Л. Гурова // Вопр. психологии. - 1986. - № 2. – С. 126-137.
5. Добраев Л.П. Смысловая структура учебного текста и проблемы его понимания: Дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Леонид Петрович Добраев. – Саратов, 1971. – 486 с.
6. Знаков В.В. Психология понимания / В.В. Знаков. – М.: Изд-во "Институт психологи РАН", 2005. – 448 с.
7. Коваленко А.Б. Психология разуміння / А.Б. Коваленко. – К.: Геопринт, 1999. – 184 с.
8. Коваленко А.Б. Соціальна психологія: підручн. [для студ. вищ. навч. закладів] / Коваленко А.Б., Корнев М.Н. – К.: Геопринт, 2006. – 400 с.
9. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С. Костюк. – К.: Радянська школа, 1989. – С.251-300.
10. Моляко В.А. Творческая конструкторология (пролегомены) / В.А. Моляко – К.: Освіта України, 2007. - 388 с.
11. Нишанов В.К. Феномен понимания: когнитивный анализ / В.К. Нишанов Фрунзе, 1990. – 228 с.
12. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн – М.: Учпедгиз, 1946. – С. 80-256.
13. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание: О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира / С.Л.Рубинштейн. – М.: Изд-во АН СССР, 1957. – С. 36-121.
14. Тихомиров О.К. Мышление, знание и понимание / О.К.Тихомиров, В.В. Знаков // Вестник Моск. ун-та. Сер. 14: Психология. – 1989. – № 2. – С. 6-16.
15. Чепелева Н.В. Психология чтения учебной и научной литературы в системе профессиональной подготовки студентов. Дисс. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Наталья Васильевна Чепелева. – К., 1992. – 397 с.

Подано до редакції 22.10.12

УДК 159.98.6

Н. С. Корабльова (Україна, м. Харків) КРАХ КОГНІТИВНОЇ МОНОПОЛІЇ ТЕОРІЇ РОЗУМУ В ДІАГНОСТИЦІ І ТЕРАПІЇ СУЧАСНОЇ СВІДОМОСТІ

У статті окреслені актуальні проблеми сучасної теорії свідомості на прикладі психотерапевтичної практики і теорії психоаналізу, розкривається їх внутрішній зв'язок, а також відкривається нова перспектива їх осмислення через актуалізацію ідей класичного психоаналізу З.Фрейда. Для ілюстрації ідей семіотичного і герменевтичного плану обрано бестселери Ірвіна Ялома, одного з видатних представників школи глибинної психології.

Ключові слова: психологічні дієслова, перформативна психологія, біографіми, (ін)дивід, метапсихічний рівень, "герменевтична" реконструкція психоаналізу.

Раціоцентрична культура залишилась в минулому і розум як її центр поступився місцем сенситивному, яке тепер грає ведучу партію. Філософія, яка

створила цю конструкцію, сама ж і піддає її критиці, звертаючись до психології, дослухаючись до неї. Можна стверджувати, що ми маємо ситуацію не лише

психологізації, а навіть психіатризації філософії. Ще Л. Вітгенштейн відокремив психологічні концепти від картезіанської доктрини когітації. Читаючи лекції про зв'язок філософії і психології, Л. Вітгенштейн виокремив групу психологічних дієслів, фактично фундувавши дискусію, стосовно права психології увійти в енциклопедію природничих наук (проти чого заперечували позитивісти віденського гуртка). Якщо вона наука, то чи є вона тією наукою, яка спостерігаючи за феноменами в третій особі (описуючи чийсь поведінку) і першої особи (описуючи особу з точки зору власного досвіду), показує конфлікт першої і третьої особи. Роблячи висновок, що деяким дієсловом властива асиметричність між першою і третьою особами, з точки зору їх верифікації (процедур перевірки на істинність), вказує що таким дієсловом як "відчувати", "бажати", "вірити", "уявляти" властива асиметричність. Людина має привілей інтроспекції станів власної свідомості там, де інші можуть спостерігати лише зовнішні прояви і умовні знаки. Для філософії свідомості усі психологічні дієслова є дієсловами усвідомлення, тобто, за Вітгенштейном, дієслова досвіду. Дієслівні форми, типу "я відчуваю", "я хочу, бажаю", "я бачу" можна вживати тільки в першій особі теперішнього часу прямого способу у формі "я покладаю". Психологічні дієслова змінюють не смисл, а граматику вживання дієслова в епістемологічному (пізнавальному) контексті. До раціонального психологічного дискурсу проникає перформанс, знаменуючи появу перформативної психології, пов'язаний не стільки з пізнанням, скільки з конструюванням психічної реальності, програванням ситуації, яка може бути корисною для прояснення людських проблем і конфліктів через образи-ролі. Оскільки психоаналітична евристика і терапія професійно зайняті розв'язанням проблем і протиріч особистості [1, с.130], пошлемось на евристичну і терапевтичну значимість психоаналізу як такого, віднісши і себе до тих, "які прочитали Фрейда". Так назвав свою програмну працю відомий французький психоаналітик Ж. Лакана озглавивши її: "Я – той, хто прочитав Фрейда", вказавши, що звернення "до витоків" корисне і для теорії, і для практики.

Деякі з ідей Фрейда підпорядковані герменевтичній реконструкції сучасної теорії свідомості, *головна інтенція якої – показати наскільки результативним у лікуванні неврозів є аналітичне занурення в душевне життя пацієнта, інсайт, аналітична процедура, яка поєднує лікування і дослідження*. Серед неортодоксальних психоаналітиків зростає впевненість у тому, що не варто недооцінювати психоаналітичну евристику, засновану не лише на концептуальних припущеннях, але й на глибоких психоаналітичних знаннях. Талант письменника-белетриста сприяє не лише фаховому вдосконаленню, а й популяризації ідей психоаналізу, наштовхує самого психоаналітика на роздуми стосовно застосовуваних методів і доктрин. Для прикладу можна навести творчість відомого американського психолога і психотерапевта Ірвіна Ялома, професора

психіатрії Стенфордського університету. У своїх психотерапевтичних історіях він знайомить читача з історіями, які представляють суміш фактів і вимислу. Філософські постаті (Епікур, Спіноза, Шопенгауер, Ніцше) верифікують проблеми, які намагається вирішувати сам автор-психотерапевт. Переводячи проблему у свій кластер, випрацьовуючи мову цього кластеру, Ялом демонструє варіант філософуючої психотерапії, описує суб'єктивний досвід людини, яка оцінює семантичний простір значень з метою безпосередньої психологічної допомоги клієнту в формі консультування, психокорекції і психотерапії.

У бестселері "Коли Ніцше плакав" І. Ялома цікавить Ф. Ніцше як пацієнт психоаналітика [2]. У цьому Ялом не оригінальний: психоаналітиків цікавить Ніцше як їх уявний пацієнт, якому вони намагаються поставити діагноз через більш ніж століття після смерті на підставі описаної, в основному, не лікарями, а письменниками клінічної картини хвороби (Стефан Цвейг). Не могла, наприклад, пройти повз Ф. Ніцше Ольга Кобилянська, про це пише Дмитро Павличко: "Близкучий стиль Фрідріха Ніцше спокосив її як германістку, його безбожництво заїмпонувало їй як антиклерикалістці, його афористичні сентенції про звабливу духовну височінь, на яку може вийти людина, відповідали її протестові проти навколишньої гнилі" [3, с.42]. До того ж психічно хвора людина. Ялом зіштовхує Ф. Ніцше і одного з засновників психоаналізу Й. Брейєра, діагностуючи пацієнта опосередковано, через Брейєра. І ця схема стає багатоступінчатою через залучення інших історичних фігур до дійства і розповіді (З.Фрейд, Вагнер, Лу Саломе). Виникає ситуація, коли пацієнт переважає психоаналітика своїм інтелектом, *сogito*, або – рівний йому, тому і відбувається інверсія, обмін ролями.

Подібний прийом використовує І. Ялом в іншому бестселері – "Шопенгауер як ліки", вводячи фігуру психотерапевта Джуліуса, який отримав поразку як фахівець не вилікувавши пацієнта Філіпа, філософа за професією [4]. Знайшовши, дізнавшись, що той лікує філософським консультуванням, використовуючи "Шопенгауера як ліки", які колись допомогли йому самому. Вплив їх один на одного приголомшуючий: один вчиться помирати, другий – жити. Маємо ситуацію, яку означив Ф. Дойч, один з учасників дискусії стосовно суті зв'язку дослідження і психотерапії у психоаналізі, якщо дослідження і лікування в психоаналізі ідентичні, то психоаналіз як засіб лікування може практикуватися усіма, хто його застосовує, навіть якщо це не входить в його наміри [5, с.446].

Трансформація тут виступає як гра – впорядкована діяльність, заснована на принципі повтору, але в наведених випадках вона не у вербальному задоволенні через діалоги пацієнта і лікаря, а в неодноразовому модифікуванні інверсій, коли вони міняються ролями. Філософські портрети (Шопенгауер, Ніцше, Спіноза) надзвичайно переважені смислами, кинутими фахівцем-психоаналітиком у літературну форму

бестселера. Форма відіграє дисциплінарну роль, вона є риторично впорядкованою через анонси, деталі, художню за манерою розповідь. В ній зштовхуються хвороба і особистість - два регістри кодів розкиданих по поверхні як інтелектуальні оператори, що малюють портрет героя, підсумковий образ, створений психоаналітичним дискурсом і насичений смыслом так, ніби смисл – це вторинний предикат якогось первинного образу. Насправді ж природність портрету обумовлена тим, що накладаючись один на одного, різні коди просто не співпадають між собою, тому що одиниці, з яких він складений, займають різне місце і мають різну величину. Ці неспівпадіння можна назвати ковзанням дискурсу – до ефекту справжності у своїй рольовій заданості.

Продуковані Яломом портрети філософів – це далеко не реалістичне зображення, не застигла копія дійсного Ніцше, Шопенгауера, Спінози, це – сценічний простір розділений відокремленими, відмежованими один від одного словесними блоками. Власне ім'я (Спіноза, Шопенгауер, Ніцше) – усього лише образи, обезличена конфігурація символів, які поіменовані автором і обрані ним з усього пантеону великих філософів під етикеткою власного імені з іншою метою, а не з метою показати саме їх. Автор приділяє увагу суперечливим і неоднозначно оцінюваним філософам лише у тій мірі, в якій вони мають відношення до його клінічної практики, інші фігури вводяться в художнє полотно мимохіть, непрямо. Якби Ялом прагнув показати їх реальну значимість (їх ролі у філософії, історії європейської культури), його психоаналітичний дискурс став би перед необхідністю відтворити образ в усій конкретності, що, як би це не було парадоксальним, позбавило б персонаж усякої реальності і навпаки, коли видатні філософи як пацієнти змішуються з вимислом і придуманими персонажами, вони входять в реєстр реальності і створюють ефекти реальності, з якою має справу психотерапевт. Тим самим стає очевидною природа смислу: смисл – це сила рефлексії автора Ялома і психотерапевта Ялома, який прагне підпорядкувати собі інші смисли, залучаючи філософський ресурс, але самим сильним є той смисл, який створює враження, ніби автор здатен охопити максимальний простір психотерапевтичного поля, відбиваючи удари опонентів, які також задіяні у цьому процесі. І як тільки ми приймаємо правила гри, не помічаємо, що нас веде письмо, якому ми належимо без залишку і віримо у силу психотерапевтичних стратегій у різних вимірах.

Ситуація розуміння, яка психіатричною мовою початку ХХ століття визначалась як "божевілля на двох", представлена бінарними парами, практично, у всіх яломівських бестселерах з їх розподілом ролей і буттям у ролях: автора, пацієнта, лікаря, політика. Багато "бути" у різних ролях, на які розпадається духовний і життєвий досвід Ніцше, Шопенгауера, Спінози, Розенберга не можуть бути розгорнуті в окремі і підпорядковані один одному хронологічні і життєві істо-

рії (про що пише сам Ялом у своїх передмовах, післямовах, примітках). Ми спостерігаємо, що у цьому житті усі події здійснюються одночасно і воно розпадається на біографічні фрагменти (недаремне життя сучасної людини означається екзистенціалістами як "життя в ситуаціях", а структураліст Ролан Барт називав "біографемами"). Біографемами – це частковий об'єкт, він ніби існує поза хронологічним часом, оскільки має власний простір і час, які не зводяться до іншого. Це і є той фрагментований (ін)дивід як сучасний тип людини (Ж.-Ф. Ліотар), яка немає сутності, як переконує Жан-Люк Нансі, професор філософії Університету гуманітарних наук у м. Страсбурзі (Франція): немає такої сутності людини, за допомогою якої можна було б визначити чи підсумувати, яким чином ця "людина" повинна жити, мати свої права, свою політику, свою етику. Для нас ця сутність просто зникла (Мішель Фуко).

Пропоновані моделі людини характерні акцентуванням і проблематизацією психоаналізу через співвіднесення з самоаналізом і філософською літературою. Це використання одного з найважливіших концептуальних положень З.Фрейда про нерозривний зв'язок між лікуванням і дослідженням, коли аналітичні процедури заглиблюють у осягнення душевного життя людини, бо вона єдина, де поєднуються лікування і дослідження. Ще в перші десятиліття ХХ століття З.Фрейд висловлював стурбованість тим, що психоаналіз може без залишку поглинутись медициною і піде шляхом медикоцентричної орієнтації. Фрейд вважав, що використання аналізу для терапії неврозів є лише одним з багатьох можливих його застосувань і намагався "убезпечити знищення науки терапії" [6, с.150]. Фактично мова йшла про переосмислення вихідного концептуального положення Фрейда про нерозривний зв'язок між дослідженням і терапією. Символіка, яка може бути дешифрована читачем, пропонована архітектоніка дійства і яскраві образи відзначаються психологізмами, які демонструють внутрішній світ героїв, структуру їх особистості через її розкриття не в класичних психотерапевтичних сеансах, а в бесідах, які виконують, практично, ту ж саму роль, ось тільки партнери рівні в діалозі і часто міняються ролями.

"Проблема Спінози" Ялома також має інтригуючий романний сюжет, але, як пише сам автор, "описування намірів Фрідріха проводити психотерапію з Альфредом Розенбергом засновано на тому, як я особисто міг би підійти до цього завдання – працювати з такою людиною як Розенберг" [7, с.11]. Ми маємо ефект "інклюзії" (лат. включаю), коли психотерапія входить не лише в практику освіти, але і в свідомість широкої спільноти, це вже ідеологія сприйняття себе і інших через прочитані і проінтерпретовані образи, їх присутність як суб'єктів життєтворчості у коригуванні власних життєвих стратегій в потрібному напрямку: зрозуміти, спрогнозувати, допомогти. Маємо "герменевтичну" реконструкцію психоаналізу".

А. Грюнбаум, підсумовуючи перше століття психоаналітичного проекту і піддаючи сумніву фрейдівську "мантію батька психоаналізу", вважає, що "настав час для детальної критичної оцінки його досягнень як теорії людської природи і терапії, а також і його перспектив". Історія і логічні відносини "динамічної" і "когнітивної" різновидностей несвідомого, відповідь на питання "Чи стала теорія психоаналізу основою західної культури?", розгляд найбільш суперечливих ідей фрейдівської теорії – ось те проблемне поле, в якому працює досить інформований і тонкий аналітик А.Грюнбаум. Один з фрагментів стосується "Герменевтичної" реконструкції психоаналізу і критика йде з посиланням на досить відомих філософів: П. Рікера, К.Ясперса, Ю. Габермаса, академічних психоаналітиків: Маршалла Едельсона, Ахіма Стефана. Підсумовуючи, автор стверджує, що "деяку версію герменевтичної реконструкції психоаналітичного проекту з готовністю сприйняла значна кількість як аналітиків, так і університетських професорів з гуманітарних факультетів" [8, с.122–125]. Цікавим, і для філософів, які сьогодні досить широко використовують герменевтику, є твердження, що "...методи герменевтиків не породили ні однієї нової важливої гіпотези" [8, с.125]. Так, сьогодні ми маємо культуру цитування і конструювання текстів і сама філософія є інтерпретацією інтерпретацій, а її наміри – робити майбутні інтерпретації.

Що стосується батька психоаналізу, то З.Фрейд на протязі усього життя наголошував на нерозривності зв'язку між дослідженням і лікуванням, вимагав формування доброзичливого відношення до практики психоаналізу не з боку медиків, які володіють відповідними психоаналітичними знаннями, а проти того, щоб перед лицем американської тенденції перетворити психоаналіз в служницю психіатрії, ще більше поглиблювати цей зв'язок між лікуванням і дослідженням [9, с.384]. Психотерапевт, психоаналітик може, базуючись на емпіричному знанні, яке він отримує спостерігаючи за своїми пацієнтами в рамках конкретної аналітичної ситуації, будувати теоретичні засновки і в подальшому їх застосовувати, розвиваючи психоаналітичну доктрину. Фундатор психоаналізу намагався уникати засновків анатомічного, хімічного чи фізіологічного характеру, бо вважав, що психоаналіз повинен користуватися чисто психологічними допоміжними поняттями, хоча це і призвело до ряду труднощів методологічного і змістовного характеру, які Фрейд намагався усувати. Так, наприклад, є два варіанти аналізу психічного апарату: на початковому етапі становлення психоаналізу ним була запропонована топічна модель (несвідоме, підсвідоме, свідоме), а пізніше – структурна модель (Воно, Я, Зверх-Я). Тобто, зрештою Фрейд вийшов на необхідність метапсихічного рівня, без якого неможливо було рухатися далі [10]. Ті, які поділяли цю ідею, використовували філософську методологію у своїх теоретичних психоаналітичних конструктах.

Так, відштовхуючись від філософських ідей Поля Рікера і Юргена Габермаса, була розвинута психоаналітична герменевтика, екзистенціальна філософія Ж.П. Сартра, М.Гайдеггера, К.Ясперса стимулювала екзистенціальний психоаналіз. У філософуючому психоаналізі акценти розставлялись на розумінні прихованого смислу психічних процесів, конфліктів, симптоматиці. Фрейд виокремив три галузі, в межах яких емпірично можна фіксувати несвідомі прояви людини: помилкові дії, сновидіння, невротичні симптоми. Він визнавав, що подібно філософу, психоаналітик не в змозі визначити несвідоме, при цьому вказував, що пояснювати треба ті симптоми, що кидаються у вічі, а психічні механізми варто більше описувати, ніж пояснювати [11]. Жак Лакан замінив метапсихологічне поняття "потяг" як застаріле, що жило себе, на таке, що більш відповідає сучасному людському типу – "бажання" [12]. До речі, саме за це американські психоаналітики виступили проти обрання Ж.Лакана до Міжнародної психоаналітичної асоціації.

Отже, психоаналітичне знання розвивається за обома векторами спрямування: від теоретичних конструкцій, які спираються на метапсихологію, і спрямовані на вилікування пацієнтів; від накопичення емпіричних фактів, діагностики причини і сутності психічних неврозів конкретного пацієнта до загального розуміння етіології неврозів і можливостей психоаналітичної терапії. Психолог, психотерапевт може сприяти, а може і закрити шлях до видужання своєю віднесеністю до певної наукової школи. Сучасні психологи і психотерапевти будують схеми, які дозволяють задавати феномен і розгортати його вивчення, тому психіка в різних психологічних школах може бути представлена по-різному. Онтологічною підставою цієї множинності виступає сучасна культура, яка дозволяє різні типи самоорганізації: людина за Фрейдом (сексуально стурбована, з незадоволеним лібідо), за Роджерсом (орієнтована на толерантність), за Леонтьєвим (орієнтована на особистісні смисли).

Сьогодні на часі психологічно орієнтоване вчення про знаки як особливий варіант семіотики, ми це ілюстрували на творчості І.Ялома. Символічне знання має загальнолюдську природу, яка укорінена в історії і міфології, і психоаналітична освіченість дозволяє аналітикам віднайти прихований смисл, який стоїть за сновидіннями, фобіями, симптомами хвороб. Однак інтерпретація символічного знання залежить не тільки від об'єктивної інформації відносно відповідних символів чи мистецтва психоаналітичного тлумачення, але і від внутрішніх установок аналітика, зорієтованого на ті чи інші переваги корпоративного співтовариства і індивідуально-особистісний досвід аналітичної діяльності. Один і той же символ в сновидіннях може бути по-різному витлумачений, отримати різну інтерпретацію в залежності від психоаналітичної школи певного аналітика.

Є необхідність переосмислити, переорієнтувати психічні процеси і структури, зберігаючи онтологію

психічного в семіотичному, соціологічному, культурологічному зрізах. Для функціонування особи в різних ролях необхідні відповідні засоби: з одного боку, їй органічні і співзвучні, з іншого – ті, які допомагають здійснити відповідний вибір. Цей вибір може бути як культурно-історичний, так і психологічний. У першому випадку ми маємо різні типи психіки і особи, а другому – людина виступає природною істотою з притаманною їй психікою. Не лише філософія і психологія, а й мистецтво, релігія, ЗМІ поставляють засоби конститування себе і свого життєвого проекту. Вони містять константи і перемінні психіки, є різні моделі, які їх описують і у своїй більшості вони орієнтуються не стільки на теорію, скільки на побудову схем. Ми маємо масу міфів у практикуючих психологів, вони переконані у їх ефективності. Міфом є переконання психологів, що людина "прозора" і що її можна описати за допомогою найбільш ефективної, як видається, теорії, створивши модель людини. Насправді це не моделі, а у своїй більшості, авторські схеми.

Виникла необхідність побудови такої епістемології, яка б, базуючись на теоретичних розробках сучасних психологічних і метапсихологічних теорій, змогла б сконструювати і обґрунтувати стан сучасної свідомості, а також пояснити причину і характер її змін. Проблема зіткнення парадигм у сучасній психології є експлікацією когнітивної матриці особи, яка виявляє відповідність між рівнями свідомості, епістемами, що історично формуються, і психологічними теоріями. Навіть питання про істинність знання в психоаналізі не є таким простим, як це видається на перший погляд. Психоаналітику доводиться мати справу з таким знанням, істинність якого завжди ставиться під питання, бо у своїй практиці він зштовхується з декількома істинами, які йому треба узгодити між собою і привести до спільного знаменника. Визначальною тут виступає та нарративна істина, яка є розповіддю, одкровенням пацієнта про своє життя, свої переживання тощо. Шляхом підняття на поверхню свідомості інфантильних травм пацієнта, через інтерпретації і прозріння, психоаналітик формує істину, фактично, застосовуючи герменевтику як теорію інтерпретації.

Завдання психоаналітика – на підставі почутої від пацієнта нарративної істини через сконструйовану психоаналітиком істину дійти до тієї конвенційної істини, яка має відношення до того, що відбулося чи відбувається з пацієнтом, відділивши істину від фантазій, міфів і фобій. Чим точнішою є конвенційна істина, тим ефективнішою є психотерапія. При цьому знання аналітика і знання пацієнта – різні речі. Можемо мати варіанти в душі сюжету, сконструйованого І. Яломом, коли пацієнт (Ніцше) і психоаналітик (Брейер) не поступаються інтелектом і метафізичними компетенціями один одному і гра йде з перемінним успіхом, а "фінал" не обов'язково закінчиться "плачем Ніцше", можливі і варіанти "Шопенгауера як ліки", інші сценарії розвитку подій також, аж до "психотерапевти також плачуть". Тому питання про нерозривний зв'язок між істинним знанням і терапевтичною ефективністю залишається проблематичним.

До того ж, з часів З.Фрейда суттєво змінилися контексти (науковий, культурний, економічний) і деякі положення психоаналізу були суттєво переглянуті. Наприклад, в часи Фрейда психотерапевт виступав в ролі "непрозорого дзеркала" для пацієнта, сучасний, "просунтий" психотерапевт – співпереживаючий учасник аналітичного процесу, який використовує свою емоційну реакцію "як ключ до несвідомого пацієнта" [13, с.146]. Сьогодні не стільки "Едипів комплекс", скільки невідповідність "уявного" і "реального", за Лаканом. Спомини дитинства уже не мають того смислопороджуючого значення, яке мали у Фрейда. Психоаналітична евристика містить протиріччя між практикою психоаналізу і психоаналітичною теорією, які не лише можуть не співпадати, а й парадоксальний факт: чим успішніше психоаналітичне лікування, тим менше можливостей для розвитку теоретичного знання. На цю неоднозначність взаємозв'язку теорії і практики психоаналізу вказував ще Фрейд, бо нове завжди здобувати важко, а для подолання труднощів потрібен час, щоб дійти до самих глибоких і примітивних шарів психіки, а від них рухатися до розв'язання проблем "пізніших душевних формувань" [14]. Тобто терапевтичні невдачі, прорахунки і те аналітичне знання, на якому базувалась його терапія, потребують перегляду, удосконалення, заміни, модифікації своєї техніки стосовно аналогічного випадку психічної хвороби.

У 1910 році на II Міжнародному конгресі психоаналітиків в Нюрнберзі З.Фрейд зробив доповідь на тему "Що чекає в майбутньому психоаналітичну терапію?" зазначивши, що терапевтичне втручання не може здійснюватись аналогічно теоретичному дослідженню. В подальшому це надало нового виміру психоаналізу, а почасти і загостило протиріччя між психоаналітичним дослідженням і психоаналітичною терапією. В.М. Лейбін пише, що "після бурхливих дискусій, що відбулися в психоаналітичних колах у 1920-х роках, коли більшість бувших учнів і соратників Фрейда не підтримала свого метра і фактично виступила проти ведення психоаналітичної терапії тими особами, які не мали медичної освіти, розвиток психоаналізу пішов шляхом його медикоцентристської орієнтації. Ця орієнтація вплинула не тільки на заборону на початку 30-х років у США практики психоаналізу не медиками, але й на майбутньому використанні в рамках психоаналітичної терапії медикаментозного лікування, що невластиве класичному психоаналізу" [1, с.131], фактично мова йшла про переосмислення вихідного концептуального положення Фрейда, яке стосувалось нерозривного зв'язку між дослідженням і терапією.

Найруйнівніше, що зменшення дослідницької складової поєднувалось з перебільшенням терапевтичної спрямованості, що ніколи не було властиве Фрейду. Це сприяло покріпаченню особи пацієнта, адаптуванню до умов середовища за будь-яку ціну, навіть всупереч ідеї "сродної праці" (Сковорода), сутності особистості пацієнта, закладеним у ньому можливостям. Сам Фрейд вважав, що перетворення психоаналізу на медичну спеціальність буде "роковим для майбутнього психоаналізу" [9, с.384]. Хоча не можна

заперечувати результативність психоаналізу як терапії, методу і засобу лікування психічних розладів поряд з іншими видами психотерапії. Психологія стоїть перед принципово новим етапом свого розвитку: орієнтування на різноманітні ідеали наукового пізнання, створення і, виокремлення різних психологічних практик. Людина змінюється і еволюціонує (кіборг), тому вимагається максимум рефлексії і культури мислення, максимум обережності і відповідальності. Здатність філософувати як ключова компетентність психотерапевта, як елементарна техніка культурної і освіченої людини, важлива для психолога. Як висловився один з учасників дискусії в психоаналітичних колах в 1920-х роках Ф.Дойч: що якщо дослідження і лікування в психоаналізі ідентичні, то психоаналіз як засіб лікування може практикуватися усіма, хто його застосовує, навіть якщо це не входить в його наміри [Цит. За 1, с.131].

Щодо філософських компетентностей Фрейда. Так, Фрейд у 1880 році опублікував досить довільний виклад цікавих для нього філософських робіт Джона Стюарта Мілля – послідовника Огюста Конта, фундатора позитивізму, який, фактично, відкрив нову філо-

софську свідомість, спрямовану на перетворення філософії на науку за образом і подобою природничих наук. Як стверджують, практично, усі біографи З.Фрейда, він багато чим був зобов'язаний віденському філософу Францу Brentano, у якого прослухав ряд курсів, тому Фрейдівські концепції ідеалізму несуть сліди репрезентаціоналістського і інтенціоналістського тлумачення ментальних явищ. Як зізнавався сам Фрейд: деякі з його ключових ідей " з вражаючою конкретністю" передбачені Артуром Шопенгауером і Фрідріхом Ніцше. Тож спекулятивний філософський метод не менш евристично плідний, ніж метод клінічних спостережень. Швейцарський психолог Марсель Центнер у філософії А.Шопенгауера бачить основи психоаналізу. При цьому одні практики наполягають на відокремленні філософії від психології, інші стоять за їх інтеграцію. Сучасна практика у певному розумінні випереджає теорію, але теорію можна розробляти і навздогін практиці і це може стати завданням академічної психології. Психологія повинна своєчасно відповідати на виклики психологів-практиків, намагаючись повернути собі контроль над неінституціалізованою психологією.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лейбін В.М.* Психоаналитическая эвристика и терапия: проблемы и противоречия / В.М. Лейбін // Вопросы философии. – 2007. – №3. – С. 130 – 141.
2. *Ялом И.* Когда Ницше плакал / И. Ялом. – М., 2011.
3. *Павличко Д.В.* Туга і непогора. // Павличко Д.В. / Магістралями слова. Літературно-критичні статті. – К., 1977.
4. *Ялом И.* Шопенгауер как лекарство: психотерапевтические истории / И. Ялом. – М., 2011.
5. Дискуссия о "любительском анализе" (1926 – 1927 гг.) // Russian Imago 2000; Исследования по психоанализу культуры. – СПб., 2001.
6. *Фрейд З.* Проблема дилетантского анализа / Фрейд З. // Избранное. – Ростов-на-Дону, 1998.
7. *Ялом И.* Проблема Спинозы / И. Ялом. – М., 2012.
8. *Грюнбаум А.* Критика психоанализа. [Перевод с английского Д.Г.Лахути] / Грюнбаум А. // Вопросы

философии. – 2007. – №3. – С. 105 – 129.

9. *Джонс Э.* Жизнь и творения Зигмунда Фрейда / Э. Джонс. – М., 1997.

10. *Фрейд З.* Конечный и бесконечный анализ / "Конечный и бесконечный анализ" Зигмунда Фрейда. – М., 1998.

11. *Фрейд З.* Сопротивление против психоанализа / Фрейд З. // Психоаналитические этюды. – Минск, 1997.

12. *Лакан Ж.* Образование бессознательного. Семинары: книга У (1957. 1958) / Ж. Лакан. – М., 2002.

13. *Хайманн П.* О контрпереносе / Хайманн П. // Антология современного психоанализа. – Т.1. – М., 2000.

14. *Фрейд З.* Случай Человека-волка (Из истории одного детского невроза) / Фрейд З. // Человек-волк и Зигмунд Фрейд. – К., 1996.

Подано до редакції 01.10.12